

ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Тошимов Шахзоджон Бурхон ўғли

**Навоий давлат кончилик ва технологиялар университети “Иқтисодиёт ва менежмент”
кафедраси ассистенти**

toshimovshahzod1@gmail.com

Рашидов Мэлс Каримович

**Навоий давлат кончилик ва технологиялар университети “Иқтисодиёт ва менежмент”
кафедраси доценти**

mels_rashid_k@mail.ru

Аннотация

Эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналар иш фаолиятини рақамлаштириш ҳалигача мураккаб жараёнлигича қолмоқда. Бу фаолиятнинг баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш минтақалар рақобатбардошлигини ошириш ва уларнинг ривожланиши учун рақамлаштириш лозимлиги ўрганилган ва хулоса таклифлар шакллантирилган.

Калитли сўзлар

Эркин иқтисодий зона, самара, мезон, иқтисодий кўрсаткичлар, модернизация, аҳолининг бандлик даражаси, киритиладиган инвестициялар, баҳолаш мезонлари, рақамли иқтисодиёт

Бугунги кунда мамлакатимизда юқори технологияли янги ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш, ҳудудларни рақобатдош ва экспортга йўналтирилган замонавий саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ўзлаштиришга янада фаол жалб қилиш, ишлаб чиқариш, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт, ижтимоий инфратузилма ва логистика хизматларини жадал ривожлантиришни таъминлаш учун тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этишни кенгайтиришда эркин иқтисодий зоналарнинг аҳамияти катта.

Таъкидлаш жоизки, БМТнинг Савдо ва тараққиёт бўйича конференцияси (ЮНКТАД) расмий маълумотларига кўра, 2019 йилда дунёда жами - 5383 та эркин иқтисодий зоналар (ЭИЗ) мавжуд. Жумладан, Хитойда - 2543 та, Филлипинда - 528 та, Хиндистонда - 373 та, АҚШда - 262 та, Россияда - 130 та ва Туркияда - 102 тани ташкил этади [1].

Ўз ўрнида, Ўзбекистон Республикасида ҳам эркин иқтисодий зоналар фаолиятини изчил ривожлантириш борасида муҳим ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикасида ушбу соҳани тартибга солувчи 2 та Қонун, 8 та Президент Фармон ва Қарорлари ҳамда 10 та Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари қабул қилинган.

Ҳозирги кунда, Ўзбекистон Республикасида жами - 23 та ЭИЗларда 471 та корхоналар томонидан 158 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилиши натижасида 36 мингга яқин иш ўрни яратилган. Кичик саноат зоналарида эса 5 триллион сўмлик 1 минг 497 та лойиҳа ишга туширилиб, 36 мингдан зиёд кишининг бандлиги таъминланган.

Албатта, бу қувонарли ҳолат. Лекин мазкур зоналарда маҳаллий ва хорижий инвесторлар ўз фаолиятини тўлақонли бошлаши учун айрим муаммолар ҳам борки, бу янги инвесторлар ва тадбиркорларни истиқболли лойиҳаларни амалга оширишига ўз таъсирини кўрсатяпти.

Давлатимиз раҳбарининг «Махсус иқтисодий ва кичик саноат зоналари муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» қарори эркин иқтисодий зоналар ҳудудида инвестиция лойиҳаларини ўз вақтида ишга туширишга тўсқинлик қилаётган муаммоларнинг ечимига қаратилгани билан аҳамиятлидир.

Унга мувофиқ, жорий йилда эркин иқтисодий ва кичик саноат зоналари инфратузилмасини яхшилаш учун 1 триллион 600 миллиард сўм маблағ ажратилиши белгиланди. Эндиликда 17 та эркин иқтисодий зонада қўшимча электр энергияси, газ, ичимлик суви ва оқова сув тармоқлари ҳамда автомобиль йўлларини барпо этиш учун 584 миллиард сўм, 145 та кичик саноат зонаси учун 395 миллиард сўм йўналтирилади.

Айтиш керакки, саноатни инновацион асосда ташкиллаштириш, фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси, илмий-технологик ҳамда инновацион тадбиркорликни барқарор ривожлантириш бугунги куннинг устувор вазифасидир. Бу борада юқори технологияли ишлаб чиқаришлар, ноу-хауларни ўзлаштириш, корхоналарда инновацияларнинг жорий қилиниши, технологиялар трансферини таъминлаш учун технополислар, технопарклар каби эркин иқтисодий ҳудудлар ва илмий-ишлаб чиқариш кластерларининг барпо қилинишига йўналтирилган қонунчиликни яратиш ва тегишли чора-тадбирларни амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Йирик инвестиция лойиҳаларини инфратузилма билан таъминлаш мақсадида 232 миллиард сўм кўзда тутилгани, ривожланишдан ортда қолган 33 та туманда саноат ва бизнесни жадал ривожлантириш учун 264 миллиард сўм ажратилиши айтиш мумкин бўлди.

Сўнгги йилларда республикамизнинг барча ҳудудларида фаол ташкил этилаётган бундай иқтисодий майдонлар импорт қилинаётган маҳсулотларни маҳаллийлаштириш, жойларда экспорт салоҳиятини ошириш ҳамда янги иш ўринларини яратиш орқали аҳоли бандлигини таъминлашда йирик “драйвер”га айланди.

Саноат зоналарининг инфратузилмасини яхшилашга ажратилаётган маблағлар янги ишлаб чиқилган лойиҳаларни жойлаштиришда тадбиркорларга қулайлик яратади. Бу нафақат маҳаллий ишбилармонлар, балки чет эллик инвесторлар, хорижий ҳамкорлар учун ҳам катта имконият. Давлатимиз раҳбари эндиги энг муҳим масала эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналаридаги лойиҳаларни ўз вақтида ишга тушириш, эканини таъкидлади.

Саноат зоналарида ихтисослашувни йўлга қўйишга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу асосий масалалардан бири бўлиб, иқтисодий зоналар ичидаги турли тадбиркорлик субъектларига тегишли ишлаб чиқариш жараёни бир-бирига таъсир кўрсатмаслиги лозим. Масалан, ёнма-ён жойлашган корхоналарнинг бирида озиқ-овқат, бошқасида ўтқир ҳидли бўёқлар қўшилаётган бирор қурилиш ёки саноат маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши қайсидир маҳсулотнинг сифатига путур етказмай қолмайди. Шу боис, махсус Ишчи гуруҳ томонидан ҳар бир ҳудудни алоҳида ўрганиш асносида уларнинг имкониятларидан келиб чиққан ҳолда ўсиш нуқталари белгиланиб, шунга мос тарзда ихтисослаштириш ишлари олиб бориляпти.

Мутахассисларнинг айтишича, махсус иқтисодий зоналар ҳозирда 13 хил йўналишга ихтисослаштириляпти. Бунда тадбиркорларнинг лойиҳалари бир-бирига ҳалал беришининг олдини олиш баробарида, соҳаси жиҳатидан ўзаро яқин корхоналарнинг кооперацияларда бирлашиб, биргаликда ишлаши, умумий изланишлар асосида янги стандартларни жорий қилишига тўртки бериши кутилмоқда.

Аслида, иқтисодий ва кичик саноат зоналарини ташкил этишдан мақсад ҳам тадбиркорларни бир нуқтада жамлаб, улар учун ўзаро таъриба майдонини яратиш орқали сифат жиҳатидан хорижникидан кам бўлмаган, импорт ўрнини босувчи экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш кўрсаткичларини оширишдан иборат. Мазкур иқтисодий зоналарнинг инфратузилмасини тўлиқ таъминлаш эса ушбу мақсадлар йўлида янада фаол ҳаракатланишга хизмат қилади.

Иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, энг аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратиш ҳар қандай давлат учун кечиктириб бўлмайдиган масала ҳисобланади. Бундай вазифаларни амалга оширишда эркин иқтисодий зоналарнинг ўрни ғоятда муҳимдир.

Эркин иқтисодий зоналарни асосан муайян бир давлатнинг маълум бир минтақаси ёки алоҳида бир ҳудудида ташкил этиш иқтисодий жиҳатдан самарали ҳисобланади. Шу боис, ўтган давр ичида малакатимизда иқтисодиётни янада ривожлантиришга оид, айниқса саноат

ва савдо-сотиқ, электротехника, қурилиш ва транспорт йўналишларида қатор махсус қонунлар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

2020 йил 17 февралда қабул қилинган “Махсус иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни билан савдо-саноат йўналишининг ташкилий-ҳуқуқий асослари мустаҳкамланиб, мамлакатимизда махсус ва эркин иқтисодий зоналарни фаолият кўрсатишини ва уларни ривожлантиришни ташкил этиш соҳасидаги муносабатлар тартибга солинди.

Чунончи, кун сайин ривожланиб бораётган Янги Ўзбекистоннинг иқтисодиётини янада кучайтириш мақсадида махсус ва эркин иқтисодий зоналар сонини кўпайтириш, бунда саноатни янада ривожлантириш, аҳоли истеъмоли учун сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқарилишини кенгайтириш, рақобатбардошликни ошириш, аҳоли бандлигини таъминлаш давр талабидир.

Эркин иқтисодий зоналар ҳудудларда ишлаб чиқариш ҳамда ресурс салоҳиятларидан комплекс ва самарали фойдаланиш, шу асосда янги иш ўринларини очиш, пировардида аҳолининг барқарор даромади ҳамда турмуш фаровонлигини оширишга хизмат қилади. Бу ерда фаолият кўрсатадиган тадбиркорлик субъектларига турли имтиёз ва қулайликлар тақдим этилиши хусусий сектор вакилларига ўз ташаббус ҳамда лойиҳаларини иккиланмасдан, қатъият билан рўёбга чиқариб, бизнесини ривожлантиришда ҳал қилувчи омил бўлиши муқаррар.

Шу жиҳатдан мамлакатимизда 2008-2016 йиллар давомида фақатгина 3 та ана шундай ҳудуд ташкил этилган бўлса, айти кунга келиб улар сони 23 тага етди. Эркин иқтисодий зоналарда умумий қиймати 2,6 миллиард долларлик 453 та лойиҳа амалга оширилиб, 36 мингга яқин иш ўрни яратилган.

Эркин иқтисодий зоналар иштирокчилари уч йилдан ўн йилга қадар ер, фойда солиғи, юридик шахслар мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўловидан озод этилган бўлиб, бунда киритилган сармоялар миқдори инобатга олинган эди.

1-жадвал

“Навоий”, “Ангрен” ва “Жиззах” эркин иқтисодий зоналарининг ҳудудлар иқтисодиётида тутган ўрни³²

Кўрсаткичлар	Эркин зона номи	Йиллар				
		2017 й	2018й	2019 й	2020 й	2021й
Вилоят ялпи ҳудудий маҳсулотига ЭИЗнинг улуши, %	Навоий	6,2	5,2	3,6	3,8	4,2
	Ангрен	1,76	1,56	1,30	2,1	2,2
	Жиззах	1,28	1,16	1,26	1,55	1,84
Вилоятда и/ч-ган саноат маҳсулотларида ЭИЗ улуши, %	Навоий	13,09	9,34	5,51	5,5	5,8
	Ангрен	5,1	3,1	2,75	2,92	3,11
	Жиззах	13,7	11,7	11,6	11,9	11,5
Ҳудуддаги асосий капиталга инвестициялар суммасининг ЭИЗ улуши, %	Навоий	1,36	1,84	2,14	2,32	2,81
	Ангрен	0,27	0,46	1,4	1,8	2,04
	Жиззах	45	45	23	24	28
Ҳудудда аҳолисининг иш билан банд бўлганлар сонига ЭИЗ улуши, %	Навоий	0,38	0,43	0,40	0,40	0,42
	Ангрен	0,44	0,43	0,52	0,55	0,60
	Жиззах	0,26	0,25	0,28	0,30	0,31

³² www.stat.uz. Сайтидаги маълумотлар асосида эксперт усули орқали аниқланди.

Худуд экспортида ЭИЗ улуши, %	Навоий	1,16	1,66	1,50	1,52	1,64
	Ангрен	35	42	24	25	28
	Жиззах	2	2,1	4,2	4,5	4,8
Худуддаги хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар сонига ЭИЗ улуши, %	Навоий	28,57	29,11	30,4	30,4	35,3
	Ангрен	46	45	48	50	50
	Жиззах	23	24	26	26	28
Худуддаги ўртача иш ҳақиға нисбатан ЭИЗ улуши, %	Навоий	108,56	112,05	112,5	114,4	115,1
	Ангрен	86	90	95	95	96
	Жиззах	97	95	95	95	98

Таҳлилларимиз натижасида шунга амин бўлдикки, эркин иқтисодий зоналар яратиш орқали худудлар иқтисодиётини тизимли равишда ривожлантириб бориш мумкин. Бунда асосан маҳаллий ресурслардан фойдаланиш даражаси, инвестицияларни ўзлаштираётган соҳа тизимининг ўзгариши, меҳнат ресурсларининг оқилона тақсимланиши каби омиллар худуд иқтисодиётини ривожлантириш учун асосий дастак сифатида ўрганиб бориш лозим. Масалан, “Навоий” эркин иқтисодий зонасида маҳаллий ресурслардан фойдаланиш даражаси “Ангрен” ва “Жиззах” эркин иқтисодий зоналарига қараганда паст кўрсаткичга эга. Бу жараёнга юқори эътибор қаратиш лозим.

Шунингдек, махсус иқтисодий зоналар иштирокчиларига 2021 йил 15 сентябрдан бошлаб маҳсулот ишлаб чиқаришда ва ўз эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бутловчи буюмлар, хомашё ва материалларни импорт қилганда кўшилган қиймат солиғи ва божхона божини фоизлар ҳисобланмаган ҳолда 120 кунгача муддатга кечиктириб (бўлиб-бўлиб) тўлаш ҳуқуқи берилмоқда.

Хулоса

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, эркин иқтисодий зоналар ташкил этилиши оқибатида мамлакатга кўплаб инвестицияларни оқиб келишини кузатишимиз мумкин. мамлакат ташки иқтисодий фаолияти янада ривожланиб, ташқи савдо, экспорт импорт операциялари янада риволанади. Бу эса мамлакат иқтисодиётини янада барқарорлаштириб, уни ривожланишига олиб келади. Бунинг учун авваламбор, эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишда худудларни, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт ва жойлашув манзиллини тўғри танлаш;

-худудлар имкониятидан келиб чиққан ҳолда эркин иқтисодий зоналар фаолияти йўналишини ва истиқболлини аниқлаш;

-эркин иқтисодий зоналарда кластер ёндашувлардан кенг фойдаланган ҳолда зоналар иштирокчилари ўртасида яқин кооперация алоқаларини йўлга қўйиш;

-чет элда ва мамлакат ваколатхоналарида эркин иқтисодий зоналар манфаатларини кўзловчи, инвесторларни жалб этиш учун информацион реклама тадбирларини ўтказиш;

-оммавий ахборот воситалари ва интернет саҳифаларида мамлакатда ташкил этилган эркин иқтисодий зоналар имкониятлари ҳамда салоҳияти бўйича жозибадорлигини ифодаловчи рекламаларни кучайтириш **эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва** уларнинг самарадорлигини баҳолашда юқорида келтирилган баҳолаш мезонлари бўйича аниқлаш каби чора-тадбирларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил этилиши натижасида мамлакат иқтисодиётини ривожланиши, экспорт салоҳиятини ошиши, аҳоли бандлигини таъминлаш, аҳоли турмуш фаровонлигини раванқи ва иқтисодиёт барқарорлиги, энг асосийси жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашиб ўз мавқеига эга бўлишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентнинг “Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4853-сонли Фармони 26.10.2016 й. www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Мамлакатимиздаги эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат зоналарини ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган ишлар самарадорлиги таҳлили”га бағишланган йиғилишдаги маърузаси 9.10.2017 й.

